

A. GERGELY ANDRÁS

agergelya@gmail.com
címz. egy. tanár ELTE TÁTK

Öt könyv, melyeket talán mindenkinek ismernie kellene

Five books that maybe everyone should know

DOI 10.14232/belv.2020.4.10
<https://doi.org/10.14232/belv.2020.4.10>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

A. Gergely András (2020): Öt könyv, melyeket talán mindenkinek ismernie kellene. *Belvedere Meridionale* vol. 32. no. 4. 129–149. pp

ISSN 1419-0222 (print)
ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)
(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

Pocsék rossz cím. Persze csak verzió, de annak roppant gyatra. Az igazi szebb is, simulékonnyabb és piaciabb is: *50 könyv, amit minden baloldalinak ismernie kell*. Szerkesztő Böcskei Balázs és Sebők Miklós.¹ Bőszítő üzenet, mert nemcsak a fogyasztóiség legdurvább tukmálási stratégiájával él, a receptkönyvek, kamatláb-trükkök, kötésminták vagy párkapcsolati közhe-lyek tömegére, szépségtippekre, talpmasszázs-eljárásokra és más bűvészmutatványokra építi címbéli közlés-szándékát, de rögtön szégyenteljes is, amiért ötvenre taksálja a legfontosabb tünemények közé sorolható műveket, nem többre. Mintha ennyi elég is lenne a tudományos és műveltségi fogyasztóiséghez... Mintha azt sugallaná: méterre vett elegáns lexikon-sorozat, mely látszólag azt mutatja, mennyire művelt vagy – holott épp az ellenkezőjét igazolja azonnal! Falnyi méretben vásárolható könyvespolc-tapéta, mely csupán díszlet, s még a fal is

¹ Noran Libro, Budapest, 2015., 306 oldal

elhúzható vagy a lexikonok mögötti fal-béltben sligovicát lehet tárolni mint trezor-titkot...!?

Kiváló üzleti termék ugyanakkor. Ne tétovázz, mert ha ezeket ismered, már vagy Valaki! / Nem számoltam össze, csak becslés, de nagyjából tizenöt-húszezer oldalnyi a teljes készlet! Aki ezt már megreszkírozza, tudatlan ember valóban nem lehet!/. Ugyanakkor több pontról is legfőképpen segít, megpróbál eligazítani, tájolni, mértéket, sőt értékrendet is adni, de nem ám akárkinek, hanem éppen Neked, ha nem ismernéd őket, jó lesz hát vigyázni! Tartsd magad valamihez, ahhoz talán, hogy amiről tartanak valamit, azt tudnod illik, azt „ismerned kell”, mert szégyenbe eshetsz, ha nem így jársz el és nem ennek felelsz meg...!

Bosszantó, miért és mennyire címkéz! Vállaltan, nyíltan fölosztja a világot jobbra/balra, s kiteszi az ablakba a propaganda-füzetet a kötelező pártirodalommal, a leckefüzettel, az iskolázós/leiskolázós megfeleléskényszerrel. S mi van, ha középen állok, ha anarchista vagyok, ha kis-szörösállat párti, ha sokistenhívó, s nem épp „baloldali”. Egyáltalán hol ez a bal? Kinek balján áll maga a könyv, a kiadó, a szerkesztők tandeme, a válogatás értékszempontja? Ha közép-jobbos vagyok, vagy értékonzervatív, pre-romantikus vagy szecesszió-rajongó, akkor máris léphetek tovább, mert nem érint meg a tukmálás? S ha épp belga, akkor most hová álljak, tessék mondani?! Honnan nézve „bal” a bal?

De meg milyen kényelmes is ugyanakkor. Kiválogatja, mit kell tudni, ha „onnan”, a bal felől nézzük, s mit nem, ha épp ellenkező felől. Viszont milyen éleai iskola vagy peripatetikus módszer ez, hogy mintegy előolvassa nekem, mi az, amiből máris kimaradtam? S nem interaktív kérdésekkel, hanem katekizmus-válaszokkal rögtön! Ha egyetlen kiadó katalógusa lenne alkalmi árleszállításkor, még megértem. De így, hogy maga a forrásmunka is háromszáz oldal, amin át az ötven művet ötven méltó ember ajánlhatja...?! Mikorra fogom ezeket ismerni, beszerezni, átolvasni, vizsgálni belőle? S aki vizsgáztatna, melyik másik ötvenet (nem) ismeri? Redukált „száz híres regény”...? Tudni illik, hogy mi illik?

Míndez persze csupán lassú közeledés a kötethez, mely hátoldali szövegében is azt állítja a szerkesztők nevében: „...gondolatébresztő lehet mindenki számára, aki ideológiai háttérétől függetlenül szurkol annak, hogy legyen ismét egy szellemi ellensúlya annak a társadalom-romboló ideológiának, mely napjaink Magyarországon uralkodik. A kötet egy ilyen élő baloldali kultúra felé tesz ötven kis lépést.” A lassú közeledés ötven lépése már megengedőbbé tesz, ha nemcsak a tételezett-kimondott-körülrajzolt baloldaliságot látom magam előtt, hanem magát a munkát, a szerzői kört és a javasolt könyvek lajstromát is. „Szerzőink lefedik a magyar baloldali gondolkodás három generációját, vidékieket, fővárosiakat, külföldön élő és határon túli magyarokat – a magyar közéletben évtizedek óta aktív szerzőket és egyetemistákat egyaránt. Ötven általuk választott és számukra fontos könyvről írtak, melyről úgy gondolták, hogy ismernie kell őket minden baloldalinak. Az eredmény hüen tükrözi a magyar baloldali gondolkodás sokszínűségét. A feldolgozott témák a kapitalizmus meghaladhatóságától a baloldal választási kudarcainak okain át a hétköznapi elnyomás elleni küzdelem lehetséges módjáig terjednek. A baloldal szinte minden ideológiai árnyalata képviselteti magát a centrista-pragmatista ’új demokratáktól’ és szociálliberálisoktól a zöld és feminista szerzőkön át a radikális baloldaliakig. Társadalomtudományos esszék és közgazdasági bestsellerek ugyanúgy recenziót kaptak a kötetben, mint szépirodalmi művek. A kötet érdekes lehet mindenki számára, aki szerzőinkhez hasonlóan valamilyen módon baloldalinak tartja magát. Számukra megmutatja, hogy minden ellenkező jel ellenére létezik baloldali kultúra, léteznek a napi politikai érdekeken túlmutató értékek és léteznek

a ma problémáira adott baloldali válaszok is” – folytatódik a könyvismertető.

Mondjuk éppenséggel – ha valamely „tematikus” vagy tudományterületi bontást csekkolunk, akkor a „határon túliak” igen szerény kis körét fedi le, s messze nem minden téren-tér-ségben-minorításban – de legyen ez immár a „baloldali” látókör spektrumának problémája! Az azonban tényleg előnye és zsánere, hogy nem kimondottan csakis sokszáz oldalas monográfiákat ölel át lelkes könyvtárosként, hanem néhol kisebb írás, esszé, szemléletkör, reflexió, hol világnézeti alapkönyv a tárgya, s ettől valóban körkörös látószöveget zár vagy nyit – ki hogyan olvassa...

Egy újabb lépés, de messze nem lényegtelen közelítés a bonyodalmas eligazodás felé maga a színvonal-tesztelés...: kik írtak bele? S az Olvasó egészen biztosan föloldoz a kényszer alól, hogy teljes névsort adjak itt (mellesleg megtalálja ezt a kiadói ajánló weboldalon, <https://progressalapitvany.hu/kutatasokprojektek/50-konyv-a-baloldalrol/>), de a „szimatminta” vagy „kóstoló” okán nem fogom tudni elkerülni egyesek kiemelését, javallását... A helyzet ugyanis kritikus is, rémisztő is. Legalább egy teljes évre volna szükség, hogy a szimpla olvasáson túl érdemi képet alkossak arról, amit (végül is) nemcsak baloldali aspektusból formáltak meg az eredeti művek szerzői. S ha ugyanabba a betanulási sorozatba illene a feminista mozgalmár pszichológus Borgos Anna és a történész-genderkutató Pető Andrea, a társadalomtörténész K. Horváth Zsolt és a szociálpolitikus-szociológus Ferge Zsuzsa vagy épp Szelényi Iván (ami persze messze nem így van), akkor még ott virul a helyzetkép a politológus Bayer József és akadémiai kutatóintézeti utódja Boda Zsolt, a tudásátadás folyamatában pozíciókat kereső Udvarhelyi Tessza kulturális antropológus mozgalmár és Misetics Bálint szociálpolitikus mozgalmár, Krasztev Péter irodalomtörténész vagy Radics Viktória hasonlóképpen az, esetleg Andor László közgazdász vagy Tamás Gáspár Miklós filozófus felfogás-különbségei között, akik külön-külön sem, együttesen még kevésbé csak azt akarnák közös hangerővel bizonygatni, hogy létezik baloldali kultúra. A szerzői kör valóban lefed generációkat és tudományterületeket, korosztályi tudásokat és összehangolt érdeklődés-mintázatokat, történeti fókuszot és kollektív tapasztalati elemek intenzív válogatását, témacsokrokat és adekvát szakirodalmakat is. Egyszóval az ötven szerző ötven aspektusa végül igen teljes körképet kínál – s amit erről biztosan el lehet mondani: messze nem csak a „baloldaliaknak” kell ismernie ilyen műveket, vagy konkrétan ezeket is! Mondhatnám: korára kíváncsi, tájékozódni nem rest, társadalmi ügyekkel összefüggően tájékozódni nem ózdkodó bárki számára alapművek ezek, nem kell szükségképpen baloldalinak lenni hozzájuk... Sőt, mondjuk példaként néhányat...: ilyen Weiss János filozófus-esztéta írása Herbert Marcuse *Esszé a felszabadulásról* (1969) kötetéről, melyben a 68-as diákmozgalmak és a felvilágosodástól a radikális-utópikus követelések rendszerén át „a bőség társadalmának” kapitalizmusba torkolló kritikai szempontja nem kizárólag a baloldalinak lehet választott érték-példája! Vagy Böcskei Balázs posztmodern szociológiát meghaladó „második modernitás”-elméleti közelítése Ulrich Beck *Világkockázat-társadalom* című kötetéhez (2007), melyben a tudástársadalom utáni „nem tudások” társadalmainak tudott kockázatairól fogalmaz meg szépecske rálátásokat, a „kételyekre alapozott politika” és a hamisított valóságok strukturált rendszere alapján...; vagy Fleck Zoltán írása Norbert Elias *A németekről* (1989) című kulcsművéről, melyben a hatalmi harcok és a habitus hosszú távú (specifikusan német) fejlődési modellje majdnem a civilizációkutatás alapműveként sejlik föl; Fehér Renátó esszéje meg Bálint György 1930-as években fogant *A toronyőr visszapillant* (1961) közép-európai közírói morál extrém

módon korrekt megjelenítődésének ad hitelt... – mindezek még csak nem is az eredeti szerzők (mikor, hol, miért éppen...?) baloldalinak minősülő munkáiról szólnak, s messze nem a „baloldaliság” polgári/szocialista/kapitalista/posztmodern értelmében vett analógiával! Durvábban fogalmazva: a kötet a gondolkodni akaró, mérlegelni próbáló, eligazodni szándékozó, fogalmak rendjében tisztábban látni megkísérlő kulcsműveket sorolja, s jóval kevesebbet, mint kellene, de épp annyit, hogy idénre már elég legyen!

Igen, vannak vallottabban „balosok” a névsorokban, akár a körüljárt művek szerzői, akár a kötet szerzői között is. De nehéz kérdés lenne, miért nem(csak) baloldali Tamás Gáspár Miklós elemző esszéje Guy Debord *A spektákulum társadalma* (1967) című munkájának bemutatása során, amikor éppen a konvencionális besorolások és rágalmazó belemagyarázások képtelenségeivel hangolja föl elemző oldalait, és szembeállítja a magamagától baloldali Louis Althusser kritikai szempontjával, az amerikai „cultural studies” besorolási mutatójával, a marxista osztályelmélet letapadtságának posztthegeliánus szemléletével és a posztfrankfurtiánus rendszerszemlélet- vagy életvilág-interpretációkkal, a totális eldologiasodás filozófiai megközelítéseivel kiegészítve. Vagy hát messze nem a bal/nem-bal osztottság jegyében hangzik Radics Viktória írása Radomir Konstatinović *A vidék filozófiája* (1969) fogalmi hálójáról, melyben a „törzsiség”, a provinciális közösség, a „Másik Szerbia” identitás-változási játszmáinak „tapasztalatvilági” érvényességéről szól kellően a fölhangolt fohászkodás elemző erejével, amiképpen Mátyás Eszter sem tehet mást, amikor Dragomán György *Máglya* (2014) kötetének szavait, a menekülő írórsort a romániai életvilágra rászakadó szabadság légkörében, a diktatúra alóli felszabadulás lángoló pillanataiban épp pusztulni látszó örökség apoteózisát a visszapillantás nyugalmaival már rögzíteni képes képtelenségét villantja föl.

Ezek szerintem nem „baloldaliságok” és nem is „baloldaliaknak” való könyvespolcok anyagai. Viszont lenyűgöző munkák egyenként is, lenyűgöző munkákról, melyekben még a hitek, tudások, elemző tapasztalatok úgy vannak jelen, mint emberi lények válaszai a világ kérdéseire. Alapkönyv. Velünk a helye. Böröndben vagy éjjeliszekrény-polcon, szakirodalmi ajánló gyűjteményben vagy nagypapának karácsonyra..., mindegy is. Fontos munkák fontos munkákról. Olyanokról, amelyeket Mindenkinek ismernie kell. És így már – jelezzük okvetlenül – jobban is lehet ismernie, mert van, ki érdemben javasolja, ezt indokolja, elbeszéli, elhiteti, levezeti, illusztrálja, személyes felelősségével és esszé-tónusával adva hitelt az értékelésnek, kiemelésnek, könyvespolci ajánlatnak.

Írásom címe korlátozó is, kiterjesztő is. Ötven könyv helyett itt most csak ötöt szemlélek, melyek újabb ötvenek felé kalauzolnak. Valójában talán csak kötözködni akarok, miért ötven, miért baloldaliaknak, miért csak ennyi és így – de az is bizonyos, hogy a nem közvetlenül „iskolás” célra, nem oktatási forrásanyagként katalogizálható piaci szegmens számára, hanem érdeklődők százezrei kedvére összeválogatott elemzések és olvasatok valóban egy évszázadnyi gondolatársítást szállítanak számunkra. Mégpedig nem túl gyakori az efféle progresszív megoldás a kortárs, a versengő tudáspiacon.

Bal, vagy nem-bal, mindegy is. Kell az ilyen könyv. S nemcsak a progresszióhoz! A címe meg olyan, amilyen – elég sejteni, vagy tudni is kell, mi van mögötte...!

CIVILIZÁCIÓS VILÁGKÉP, VÁLSÁG-MAGYARORSZÁG, KAOTIKUS DEMOKRÁCIA PARAZITA ÁLLAMMAL

A 2015-ben alakult Progress Alapítvány a progresszív (köz)politikai és civil törekvések támogatására, elemzések készítésére, könyvkiadásra, szakmai továbbképzésekre fókuszál Budapesten, kötetSOROZATA pedig valamely „új múlt” kialakítására, mérlegelések és értékelések elvégzésére vállalkozik. Jelzett céljaik között valamely „új *Gyorsuló idő* sorozat” kezdeményezése is fontossá vált, olyan személyiségek értelmező és népszerűsítő tematikaival, mint Balázs Péter európai kitekintése, Andor László jóléti európai modellek és válságok felé tájékozódása, Mellár Tamás vagy Kiss Ambrus Fideszvilágot értékelő gazdasági és politikai összefoglalója, további más szerzőkkel és témakinálattal. Ezekre majd még sort kerítünk,² egyedileg is kiváló munkák, sorozatként pedig direkt kihívásokkal lepik meg a politikai történésrend iránt érdeklődő, és eligazodni is képessé váló olvasókat. Ágh Attila több témakört is átfed (több kötettel), ezek közül itt a civilizációs és civilizáció paraméterei közötti válságkérdések kulcsproblémáit fogom érinteni. Lévnén szó tehát „jövő a jelenben” elkötelezettségről, (meg az ebbe szükségképpen illő politikaelméleti esszéműfaj megannyi lehetséges tónusa melletti figyelemkeltő programosságáról), ezt a széles szakirodalmi bázison álló tudáshorizontot nyilvánvalóan csak megidézni lehet, nem pedig továbbadni. De mert ezt a megidézést és továbbadást Ágh méltó módon meg is teszi a kurrens szakirodalomra támaszkodva és esszéformában tálalva a lényegét, elegendő itt csupán néhány hangsúlyra fölhívnom a figyelmet. S ha nem is az első vitairat, de nem is utolsó a tervezett sorozatban, így futtában s alkalmmal is érdemes „időkép” lett Ágh Attila könyve, a *Civilizációs válság Magyarországon*.³

Egy önálló fejezetként is megálló bevezető, valamint rövid, összegző, az „új jövő ígérete” és „az európai civilizáció felé” kitérés utószava között két nagyobb fejezetben taglalja Ágh a hazánkban eluralkodó „új múlt” állapotait mint *kaotikus demokrácia* és *Európától eltávolodás* diagnózisát. Az előbbi konstellációt az „egymást kergető társadalmi válságok” magyar hullámasújtjaként, valamint az „elhúzódozó politikai válság” következményeként „a kaotikus demokrácia összeomlása” formájában definiálja, az utóbbi, európai távolodást a „parazita állam és az új politikai osztály” kialakulási stádiumaként, továbbá a „végkifejlet: a zsákutcás fejlődés és a civilizációs válság” fejezetekben demonstrálja. Ezzel részint le is írtam a kötet tartalomjegyzékét, kulcsszavakban kiemelve a tagolását, részint talán üzenetét is. Ámde ha ily egyszerű lenne, még vitairatként sem írt volna százharminc oldalt a részletekről. Márpedig szándéka szerint vitairat ez, melyben a rendszerváltást követő állapotainkat nem csupán valamely gazdasági-társadalmi és a politikai válságok keresztútján föllelhető állapotként mutatja be, hanem „az új múlt” felfedezésével kezdődő, jóval mélyebb, sőt „a magyar társadalom szövedékét romboló civilizációs válság oldaláról” kívánja megmutatni meglátásait. Ennyiben is a szükséges „gondolatrendszer-váltásra” igényt formálók hangján szólal meg, „a csodák évében”, 1989-ben könnyű álmodást lát kiindulási tévedésnek, „nyugatias tévedést” vél az európai változások fősodrában meghatározhatónak, s ebbe a vitairatba számhatónak, amit persze a rögös úton előrehaladás nemigen tudna cáfolni. Ágh sikertelennek látja az uniós felzárkózást, csalódottnak a

² Részletek a részletekről itt: <http://progressalapitvany.hu/>

³ Noran Libro, Budapest, 2018., 130 oldal

társadalmat, s a 2010-es években immár megfogalmazható, hogy „a tömeges elkeseredés cunamija elsöpörte a demokrácia gyenge épületét” (9. old.). „A 2010-ben belépő bársonyos diktatúrával és homlokzat-demokráciával szemben, amelyben a gazdaság, a politika és a média területeinek összekapcsolásával és együttes foglyul ejtésével egy új típusú önkényuralom jött létre, letérve az európai fejlődés főútvonaláról és éles konfliktusokban szembefordulva vele. Kialakult a demokráciát kiüresítő egypárti politikai kormányzás, amelyben a demokrácia egyes formális elemei csak díszletként, homlokzatként maradtak fenn, s vele a ’vállalati kormányzás’ rendszere, amelyben a parazita politikai osztály és annak vezető fideszes oligarchái úgy irányítják az országot, mint egy nagyvállalatot, beleértve a média közel teljes kontrollját is. A könyv kitér a jövő ablakait, és megvizsgálja a demokrácia visszaállításának alternatíváit, főleg a fiatal nemzedék szemszögéből” – szól a kötet ajánlója.

A körvonalak, e kötet célja és a tartalmi vázlat azonban csupán egy vetített képes előadás háttérképei, ugyanis az interpretáció árnyalatai jóval fontosabbak. Lehet kérdőjel mögé rendelni az „oligarchák” megnevezést, vagy lehet az európai fejlődés demokratikus útval-tervét tévútnak minősíteni, a „kaotikus demokráciát” politológus fecsegésnek beállítani. De ami lényegesebb: ki beszél, mit mond, miért is mondja, kinek szólóan teszi...? S e téren Ágh Attila utóbbi időben főként külföldi platformon publikált írásai részint megalapozott, szakmai szintéren is hiteles válaszlehetőségek keresését, európai kontextusú politikatudományi válaszok megalapozását várják el és részben adják is, részint a hazai közpolitikai gondolkodásban vállalt reflektív szerepét teszik indokolttá. A Szerző filozófus pályakezdése, kultúratörténész érdeklődése, magyar és franciaországi diplomája, Filozófiai Intézetben kezdett akadémiai pályája, a Corvinus (egykör Közgazdaságtudományi) Egyetem politológia tanszékének vezetőjeként eltöltött évtizedei, elméleti kutatásai, akadémiai doktor státusza, számos külföldi vendégprofesszorsága, tizenhat magyar és huszonhárom angol nyelvű kötete nehezen teszi lehetővé, hogy korszakos diagnózisát bárki is „újságírói” leleménynek vélje. E civilizációs válságkötet ezért nemcsak valamely progresszió sürgetésének lenyomata, hanem olyfajta értelmiségi felelősséggel formált vádirat is, melynek látható tétje a máskéntgondolás sürgetése, a feladattudatos jövőépítés és a tudományosan megalapozott jelenkritika. Talán némi szubjektív túlzással úgy is fogalmazhatnám: ha itt újfeudalizmus épül éppen – amit igen sokan állítanak –, akkor ennek civilizatorikus válságképleteire vonatkozó kritikai felülnézete egyfajta új enciklopédizmus törekvése is lehetne, s a kortárs politikafilozófia szótára néhányak törekvéseként „egy új Enciklopédia” fogalomtárával kezdeményezett máskéntgondolás láttatja a hanyatló királyság intézményének fogalmi elvitatását... Európai kontextusban mindez ma másképpen hangzik, mint a francia felvilágosodás idején, de hazai dimenziók között, s a Szerző kötetében (külön könyvjegyzékben ugyan nem szereplő, viszont utalásai mögött ott regnáló) modern politikaelmélet tükréeként mégiscsak helye van tehát a közpolitikai elemzésekben.

Nyilván nem tisztán politikaelméleti kérdés, hanem inkább kultúratörténeti és erősen társadalomtudományi, hogy civilizáció-e még (vagy az lehet-e alapjaiban), ami mostanság tényleges válságban van? S ha – mint azt bevezetőjében Ágh rögzíti is – a civilizáció fogalmaként „a társadalmi univerzum egésze-teljessége, a nagy társadalmi intézményektől a mindennapi társadalmi szokásokig, a gazdaság nagy elkülönült szférájától az összes emberi tevékenységekbe beágyazott kulturális normáig és ideáig” minden egyben értendő, akkor a Polányi Károly vagy Norbert Elias fogalmi alpművével összehangolt gazdasági-társadalmi-életmódbeli

működésrend mint újabb útvesztés zsákutcája eléggé fenyegetően hat. Ágh hangsúlyozza, hogy az 1989-es lehetőség-nyílás egy európai főútvonalhoz csatlakozással kecsesgett, amivel nem tudtunk élni mint rendszerváltó alternatívával. A hiányérzet ma már „gondolatrendszer-váltásra” késztet, hogy „az ’új múlt’ nehéz vállalkozása és az ’új jövő’ keserves kimunkálása ne simuljon bele a megszokott háttérzajba a hazai vitákban”. Az uniós csatlakozás mint felzárkózási esély nemcsak a társadalmi-gazdasági mélységekben vált szükségessé és korszakossá, hanem válságkezelési modell igényével is jelen van, mert „politikai-jogállami válsággá fokozódott, és mindinkább civilizációs – mondhatni kulturális vagy ’humán’ – válsággá mélyült” kudarcos átalakulást kellene kövesse a kritikailag feldolgozott múlt, a negyedszázados keserves tapasztalat is a demokrácia értelmezése terén, valamint mindez magyarázat is arra: miért ment tévútra és miért romlik régiókon belül is az ország pozíciója (8–9. old.). E halmozódó hátrányos helyzet civilizációs válságként három kérdéskörben vizsgálendő: 1) az abszolút, relatív és a „decivilizáció” deficit formákban-fázisokban megjelenő mivolta terén; 2) a formális és tartalmi európaizálódás és demokratizálódás ellentétében és a szembefordulás módjaiban; 3) az európai civilizációs fejlődéssel szembefordult magyar kezdemények „de-európaizálási” alapelveit tekintve. A magyarázat-keresést a közelmúlt huszonöt évünk mélyebb és rendszerezőbb áttekintésével kell kezdeni, szembenézve „az abszolút deficit fogalmával, ami abban áll, hogy a rendszerváltás pillanatában már jelentős történelmi deficitet halmoztunk fel Nyugat-Európával szemben” – így nem mellőzhető, hogy „a 2010 utáni rendszer sajátos természetét ’rendszer-visszaváltását’, mint az új típusú ’báronyos diktatúra’ vagy ’homlokzati demokrácia’ kiépítését” a Fidesz-rezsim uniós értékekkel szembeni eljárás módját elemezni próbáljuk. „Az elmúlt negyedszázad történetének ez a harmadik szakasza hozta meg a demokrácia társadalmi-gazdasági és politikai válságának civilizációs válsággá mélyülését” (11. old.).

Ez az Európába visszatérés, avagy ennek reménye a rendszerváltó időszakban „az európai álmot sugározta felénk”. Akkoriban Claus Offe is, Ralf Dahrendorf is mintegy előre jelezte azt az ördögi kört, amelyben a történelmileg örökölt civilizációs deficit majd az európaizáció problematikájába torkollik. Itt a visszatérés „triumph” és „trauma” közötti állapota, a nagy öröm és a mély szomorúság kettőssége már láthatóan a magyar hullámvasút útját jelzi „a kaotikus demokrácia és a báronyos diktatúra között”. A korábbi gazdasági válsághelyzet (kilencvenes évek) a kétezres évekre a politikai válságba csapott át, „mivel a széles társadalmi elégedetlenséget a jobboldali szélsőséges mozgalmak már 2006-ban kihasználták a demokratikus rendelleni rohamban” (11–12. old.). Sikerült „átpördülnie” a magyar változásoknak a jogilag korrekt európai intézményrendszerből a válságról válságra haladó, a válságot önkorlátozással kezelni képes EU-stratégia útjáról a saját út hiányával együttes tévútra, mely az európai útkövetésnél sebesebb iramban, de a jóléti állam stabilitását sajátos technikával kikerülve, a „civil társadalom” modelljét egy „családiás” premodernitással helyettesítő irány felé tereli, ahol az alapítványoknak nemhogy segítő feladata nem lehet, de a gyenge vagy hiányzó állami funkciókat és a meggyengült középosztályok helyzetét még csak pótolni nem tudhatja, ezért aztán egyenesen ellenségkép lett belőlük. A „jogászai integráció”, mely önmagában is csak alig, a tagállamok kooperativitását tekintve még sokkal sekélyesebben sem lehetett társadalmi tömegekkel támogatott útirány, mint azt a relatív deficittel nem számoló uniós tervezők elgondolták: a kohéziós funkció sem nyerhetett teret, és a kontrollmechanizmusok meglétének bolgár vagy román voltát a belépési tárgyalások sem követelték meg a korábbi magyar útkeresés esetében. Sőt a nagyobb

történelmi hátrányokkal induló Kelet-Közép-Európa nem követhette a régebbi, déli tagállamok csatlakozási irányát, így ha az „útfüggőség” kérdését nézzük, kontinentális tektonikai ütközéseket találunk inkább, semmint harmóniákat. A régi európai határ az Elba vonalán volt, ez a határ most átcúszott egy „belső Elba” vonalába, ami egyszersem akadály is a nyugati szférához csatlakozásnak. Mindez „a saját súlya alatt összeroppanó európaizálásnak” következményeivel járt, „szemben a sikeres demokratizálódásnak az önmagát felerősítő modelljével”, a fenntartható fejlődés forgatókönyvével (16–21. old.). „A magyar alkotmányos intézményrendszer külsőleg és formailag teljesen európaizált volt, de csak a homlokzata, nem pedig belső tartalma és működése szerint, mert nálunk nem befogadó-inkluzív, hanem kitagadó-kirekesztő demokrácia jött létre, és nem integráló, hanem a polarizáló társadalmi fejlődés indult be. Ez vezetett el a mostani szembeforduláshoz az európai értékekkel („de-európaizálás”), és 2010-től már az építkezés logikája helyébe a rombolás logikája lépett, a menetrend a demokratikus rendszer leépítésével idebent, az uniós konfrontációval és a jogállamiság megsértésével odakint járt eredménnyel, s így megtanulhattuk: a „liberális demokrácia” jó, „a demokratikus jogállam is szép, de az egész épület újra a fejünkre dől, ha nem alapozzuk meg a részvételi demokráciával és a mindenkit átölelő szolidaritással” (21-22. old.).

A kötet belső íve ekként jut el a múltbéli képzetek és státuszképletek felől a pokoljárás utáni állapotig, az újabb rendszerváltás, az újrakezdés esélyei, a civilizációs válság utáni lehetséges állapotok belátása felé. A kötet középrésze „az egymást kergető társadalmi válságok”, a kaotikus demokrácia összeomlási folyamata, az új politikai osztály kiépülése és a parazita állam rendszerszintű megerősödése tükrében vázolja föl az Európától távolodó útválasztás újabb „zsákutcás fejlődés” felé vett irányát és az ebből fakadó civilizációs válság tüneteit (23-93. old.), majd a civilizációs deficit regionális kihatásait is felvázolva a puha és kemény populizmusok közötti szakaszokat, a versenyképesség romlását, a „külső közéleti” viselkedés és a „belső kulturális értékrend” közötti feszültségek, a mikrovilág elboldogtalanodásának fázisai során a kulturális elsivatagosodás, a megosztott értelmiségi értékrendek és a mozgalmi társadalom kezdeményei okán bekövetkező „mély generációváltás” időszakáig követi az „Új Világrend” kialakítását, a civil társadalom ébredésének reményét, amely a Fidesz éhes farkasainak klientúra-rendszerét kellene megbontsák, vagy menekülésképpen végleg elhagyják majd a drasztikusan csökkentett jóllétiség feltételrendszerét (94–120. old.).

Ágh Attila könyve mentálisan kihívó, morálisan pedig sötéten lehangoló. Megannyi pontján apró „kerekítéseket” érzek benne, (így például a civilitás és civilizáció egymásba vetítése, klasszikus szakirodalmának saját szótárba építése, a civilizatorikus „mikrotársadalom” kultúraápoló és értékátadó funkciójának elnagyolása, egy modernitás-kori civil világ klasszikus civilizációs díszletek közötti szcénája – amihez éppen korai civilizációkban tett időutazásai és polgári történetfilozófiai kritikái adnak biztos alapot) – mindezekkel együtt éppen a vitaanyag-jelleg, a nem lezárt, hanem elmetornáztatás révén jövőbeli korok képzetének feladattudatát sugalló zsánere teszik korszakos kihívások elméleti forrásává. A progresszió lehetségesen végiggondolandó, a haladás hitének esélyeit még megfontolásra ajánló összhatásúvá. A kötet kisugárzása olyan, hogy kényszerítően kell végiggondolnunk szinte közben is, összecsukása után is, vajon nem utolsó pillanat volt-e, amikor ezt még meg lehetett írni, avagy inkább: amikor még érdemes volt megírni...?!

FÉLRESIKLOTT RENDSZERVÁLTÁS – ELVESZÍTETT JÖVŐ

A mindenkori jövőre fókuszáló ábrándok vagy utópiák egyik lehetősége a vágyképek, víziók és remények célképzete, másik bázisa az elszámolás alapvető programja szokott lenni. Képzelt „végpont” vagy kiindulópont, célhely vagy startvonal vázlatrajza. Ugyanakkor talán minden progresszió annyit ér, amennyit összhatásaként és energetizáló sikerként el tud számolni, azonnal, vagy legalább utólag. Néha csak annyit, amennyit a folytonosan aktív regresszió totálissá válásában csökkentő, visszatartó, tompító ereje érvényesülni enged... A Progress-sorozat talán még ennél is többet sugall: alapszinten ugyanis azt a képzetet tükrözi, hogy van értelme halasztó hatályú vagy a lehetséges jövőben még reményt látó bármely képzetnek, esetleg aktivitásnak, akarásnak, reményformálásnak is. Mellár Tamás könnyedén bölcs kötete pontosan ilyen impressziót ígér. *Elvesztegetett évek* címen jelent meg a könyv, s alcímében a lehetséges célpontot is „haladás-kérdéssé” teszi: *Gazdasági helyzetkép és kilátások a Fidesz nyolcéves kormányzása után.*⁴ A Szerzőt talán sosem kellett „félteni” attól, ne lett volna markáns értékelése, konzekvens véleménye, vitát provokáló és vitastílusban is karakteres állásfoglalása szinte minden helyzetben – lett légyen ez kormányfőtanácsadói szerep, egyetemi oktatás a makro-gazdaság tárgykörében, Statisztikai Hivatal elnöki posztja vagy elmaradottság-kérdések tárgyalása. Mostani könyve, melynek a sorozat kötetei mintájára a „népszerű” politikatudomány, haladó gondolkodás és értelmezésre serkentő vitatkozás a célja, a maga áttekintő rövidegében is tükrözi az opponens álláspontot a második és harmadik Orbán-kormány gazdaságpolitikájának, irányítási rendszerének egészéről, az előzményekre épülő „jelenpolitikáról” és a „kétharmados” győzelem utáni korrigálandó „rendszerváltás” igényéről, az államiság és a gazdaság új pályára állításáról, felzárkózási programról és ennek „unortodox” elveiről. Viszont – hogy a kötet summázatát tükrözsem rögtön – ez a gazdálkodási kilátás-formálás nemigen sikeredett az államrend egésze szempontjából, mert a piaci rendszer kiépülése helyett csak egy rigorózan haszonelvű és önérvényű ál-ortodoxia uralkodhatott el, mégpedig a visszafeudalizálódás révén, mely nemhogy nem hordoz modernizációt, de a felzárkózási programot megtorpanássá változtatta, ezt visszaesésre épített nyereszkesedésre, a feltörekvő kelet-európaiságot pedig a NER hatalmi céljainak primér kiszolgálására állította be a mindenütt jelenvaló és értelmetlen központosítások automatizmusaival. Gazdasági stabilitás és progresszív célok állnak a kormányzat „történelmi bűnével” szemben, a világgazdaság kedvező hatásait is csupán az uniós támogatások mechanizmusainak kisajátításává sikerült „modernizáció” látszatával átformálni, a piacgazdaság sok száz évét a magángazdagodás rövid időszakára sikerült átváltani, amiben a progresszióknak csupán annyi esély jut, amennyit a friss hatalmi elit ideig-óráig saját haszonkulcsával még kezelni hajlandó...

Mellár egyszerű szerkezetben, áttekinthető folyamatrajzban mutatja be az előzmények hatásait egy történeti folyamat három lépcsős vázlatával, s az útfüggőségi és elmaradottsági trendeket 1870-ig visszatekintve a bevezető fejezetben a modernizációs prognózis nemzedékenkénti romlását is tükröző összképet kínálja, amire azután a második fejezet „félresiklott rendszerváltás”-kérdése épül. Itt a válság és transzformáció, duális gazdaság és fogyasztási kínálat-visszafogás, alacsony produktivitás és működési-szabályozási merevségek (száz év után) újra visszatérő rendszerét mutatja meg, beleértve a mentális készségek, rugalmatlanságok, haszonelvűségek „nem-klasszikus” rendszertipológiáját is. Ösztövért egyszerűsítéssel az öt nagyobb fejezet (és a

⁴ Progress könyvek, Noran Libro Kiadó, Budapest, 2018., 100 oldal

kilátások reményeit sejtető befejező felhangolás) közül legalább négyben ezt a falsul értelmezett vagy erőszakkal-látszatokkal értelmezett modernizációs felreértést ábrázolja – csöppet sem kímélve a belátható trendek minőség-nélküliségének, közhaszon-ellenességének, priváthaszon-hangoltságának és „unortodoxan” felháborító mivoltának kritikai értékelhetőségét. S lehet ugyan (a GDP-adatoktól vagy bizonyos mutatók ábrázolhatóságától megrettenő) bármiféle olvasói értetlenségre számítani, de Mellár csöppet sem kíméli az esszé lehetőségei közötti adatközléseket, minősítéseket, pontosságokat, a hatalmi célok és mérték bírálatát, a teljesítmény nélküli „fejlődéselv” képtelenségének értékelési indokoltságát, a NER-rendszeri álstabilitás és közhasznúság minősítési elvek szerinti rendszerelemzését úgy kezünkbe adni, hogy ne kelljen minduntalan árindexek, foglalkoztatási egyensúly-komponensek, növekedési mutatók derivátumait szemünk elé tolnia, mégis az áttekintés érvényességét hitelesítse velük.

Mellár kötetének talán elsődleges erénye is, hogy a közérthető, esszé-jellegűen szakszerű gondolatok és okfejtések nem „megterhelik” vagy önellentmondásra serkentik, hanem gondolkodni készítenek bárki olvasóját. S lehet persze úgy lapozni, hogy a fájdalmas látkép minden részlete a jelenlét, a cselekvő aktivitásunk hiányát tükrözi, meg úgy is, hogy „a NER értékes éveket vesztegetett el azzal, hogy a hatalmi céloknak és rövid távú politikai stabilitásnak rendelte alá a gazdaságot”, emiatt pedig felelősség, sőt vádirat kellene-illene várjon rá. De ennek momentán esélytelen mivolta még nem indok arra, hogy „a NER rendszeréből fájdalmasan hiányzó esélyteremtés rendszere” ne legyen maradandó „történelmi bűne” az orbáni rendszernek, mely „a kedvező világgazdasági és nemzetközi helyzet, valamint a jelentős európai uniós támogatások révén kialakult páratlan lehetőséget nem a magyar gazdaság modernizálására és a nemzet felemelkedésének elősegítésére használta, hanem a saját hatalmának bebetonozására”. A látens tervutasításos rendszer évszázados mivolta, a bürokratikus túlhatalom ugyancsak másfél évszázada ráadásul részben a magyaros mentalitás csökevényei, a belenyugvás, át/ráhangolódás, megúszni és túlélni próbálkozás régről hordozott mintázatai mentén rendezi el a társadalmi-gazdasági-ideológiai feltételrendszert, s ez sem mutat valaminő radikális változások felé. S már az Előszóban is jelzi: a magyar közállapotokról lehetséges „kincstári optimista” válasz éppúgy nem ad értelmezési okot az ismét „utat vesztettünk” élményére, miképpen a gazdaságkritikai aspektus vagy a történelmi időből keresett analógiák kész képletei. Fontosabb ennél, hogy a gazdaság elméletének, a teoretikus vagy kritikus értelmiségnek, a rendszer önnön szereplőinek lehessen önálló válasza az unortodoxia elfogadására, a felzárkózási és modernizációs esélyek eljátszásának miértjeire. Maga Mellár is ezt keresi: a „második Orbán-kormány ideológiai modelljére”, a centralizált gazdaságra ráépülő képtelenségeket éppúgy problematikusnak látja a harmadik fejezetben, mint az „egyensúly és/vagy növekedés” kérdéskörére adott „unortodoxia modelljét” a negyedikben, vagy az „eredmények színe és fonákja” állapot rajzát az ötödikben. A versenyképességi rangsorokat, költségvetési index-mutatókat, ésszerűtlenül működésképtelen nagy rendszerek hektikus, alkalmi és kiszámíthatatlan kapkodásait a NER éppúgy nem tekinti elméleti hiányosnak, mint ahogyan sikertelennek sem. Viszont az egyközpontú és félkarú irányítgatás egész rendszertelensége olyan hosszú távra tökéletlen perspektívákat rajzolhat elénk, melyek evidens vesztesei nem mások, mint a kortárs magyar valóság eltűréi, a korszakos rögtönzés kiszolgálói, a fennhangon nem tiltakozó és megtűró attitűdöt mutató közviselkedési modell továbbírói. Itt és most idézetek nélkül, de sűrű tanulságokká fonva a kötet üzenetét, talán az ötödik fejezetre (gazdaság, foglalkoztatás, egyensúly, infláció, kamat, adóztatás, árfolyam,

oktatás és egészségügy mint alaphiány) már hangsúlyosan jellemző egzaktumok üzenet-értékét is, a hatodik fejezet „továbblépési lehetőségei” felé vezető reményteljesebb tónust éleszt: a kötet olvastán két esély kínálkozik, elsőképpen a marginalizáltság, sikertelenség és ennek történelmi okokkal magyarázható útvesztési tényanyaga, kiegészülve a sikerképes kormányzat bűv- és hódoló-körével, a magyar mentalitás életképtelenül satnya (ámde annál folytonosabb) változataival és a manipulálhatósági gépezet eredményességével..., a másik esélyre konkrét választ Mellár nem ad (93-97. old.) az optimistán záró „továbblépési lehetőségei” fejezetben. Lehet ez szerzői retorikai fogás, lehet beletörődő közgazdász gesztus is – mindenestre az utolsó három oldalon a Szerző még rásegít egy „mi a teendő” típusú megoldásprogrammal, ám ebben (számomra csöppet sem meggyőző, kicsinyég talán politikailag hangolt racionalitással) a pártszerveződések, az összefogás, a felvilágosítás, az érdekcsoportok áthangolása s hasonlókkal kecsegtet a végső reménytelenséggel dacolva. Csupán lekerekített kritikai felhang ez tőlem – de nem lettem meggyőzve...! Az egyszemélyi akarattól, s ennek parttalanságától függővé vált egész államiassult apparátusi világ sem lett megfenyegetve, áthangolva, ellenzéki oldali eszélyesség nevében felhomályosítva. Sajnálom is ezt, de belátom a szerzői visszafogottság tónusának racionális mögötteseit, ennél fogva azt is: a „mi a teendő?” kijelölésére nincs fixált útvonalterv és cselekvési harmónia, a jövő gyermekkorában belátható perspektívák pedig csupán erőteljes visszafogottsággal redukálhatók arra, hogy „Csak akkor haladhatunk előre, ha tudjuk, hol vagyunk most, és milyen irányba akarunk menni, továbbá hogy milyen nehézségekkel kell számolnunk...”.

Lehet – mint nyitó mondatomban jeleztem... – a Progress progressziós hatástanulmányai, kötetei sejtetik a jövő reményét, de ezúttal mintha mégis csupán annyit üzenne Mellár konkrét könyve: a totális regresszióhoz képest már a minimális progresszió-gondolat is felelőtlen ígéret, amivel óvatosan kell bánni. Magam is óvatosan bántam a kötettel, és számos kiváló megfogalmazása dacára is hitelesnek tetszőt olvastam benne, nem pedig valamely gazdaságpolitikai jóslatot. Az elért olvasmány-hatás tehát a fejlesztő remény, a progresszív képzet, a programos türelem, a belátó bölcelem serkentése. S végső soron ez is lehet progresszió eszköze, célja, mondandója.

Ma még... – jelzem. De holnapra, hátmég jövőre ez már kevéske lesz. Azt viszont talán majd a Progress újabb kötetei sejdítik meg velünk, merre az arra, s hogyan az úgyan...

A GOOD PRACTICE ELLENOLDALÁN – AVAGY VEZÉRDEMOKRATIKUS KÖZPOLITIKA

Mikor még a minimális progressziót és a közpolitikai időt is alig mérték a pragmatikus politikai sikerrel, akkor már idejében fölsejlett, hogy bátortalan és szociábilis kormányzati tervek vagy akciózások nemhogy közjóra nem vezetnek, de egyenesen a válságosságba terelik a népek jobb jövőjének esélyeit. Nem először, s nem csupán minálunk volt ez így, de a „szociális állam” kivénhedt koncepciója nemcsak meggyökerezni nem akaródzott a rendszerváltó Kelet-Európában, hanem még ráadásképpen a legdurcább daccal legott önmaga ellen is fordult a Fidesz színváltásai során. Avagy hát ha nem is önmaga, de a „köz” ellen, melynek első kormányzati ciklusától ügyes befolyásolója lett/lehetett, ugyanakkor egyre kíméletlenebb magánosítója is.

Volt ugyan még halovány szó valami reformléptékű változtatási igényről a 2008-as szociális népszavazás előtt – de ez feledhetővé lett, s azóta mintegy semmiféle kockázatos elmozdulás szóba nem jöhetett. Sőt, a szociálisan (elvben) érdekelt elitek menedzseri készsége akár változást is előkészíthetett volna, csakhogy ezt egyhamar belátták: elég a közpolitikai felelősséget a háttérbe szorítani, s a maradékot lehet akár vészvillogóval is megoldani, ám semmiképp sem reformálni kell a szociális szektort, ha nem akarna a Jó Állam belebukni a megértő üzemmódba és prekaritárius felelősségvállalásba.

A „jót s jól” klasszikus állameszménye még valami felvilágosodásos tévképzet emléke maradhatott, vagy korai angolszász-amerikai tanmese, azonban semmiképp sem lett a modern magyar (sőt Magyar) kormányzásé. A közpolitikainak gondolt, vagy ekként megnevezett divatos „jótévői” attitűd világos módon vált a lehasznált múlt feledhető örökségévé – s valljuk be, helyette mennyire sikeres gesztussá lett az „értékalapú kormányzás” lendületes elutasításának gyakorlása. A „Jó Kormányzás” mint korszerűtlen „idea” fogalmazódik meg Kiss Ambrus *Rossz kormányzás Fidesz-módra* című kötetében,⁵ s olyan kötelmekkel vagy illedelmekkel terhelt masinériaként, mely demokratikus és együttműködő államokra épülő stabilitást kínál, nyitott és partnerségre elszánt marad, hatékonysága és elszámoltathatósága alapfeltétel, jogállamisága és politikai konzisztenciája magas szintű állami normák képviselőre, parlamentáris biztonságra és érdekegyeztetésre számít a politikai résztvevők köreiben, erőszakmentességet és plurális arculatot garantálna a közügyek képviselőiben vagy védelmében. A nyíltság jegyében azonban más alapszabály (sőt alaptörvény és alapszintű, de alkalmi módosításai) születtek, tehát a társadalmi párbeszéd helyetti megoldások egyre nyíltabban csak a vagyoni zsákmányszerzésre, politikai gyarapodásra, teljes pályás letámadásra álltak be.

Kiss Ambrus az egészségügyet mint „mozdulatlanságra kárhóztatott rendszert” elemzi (29–45. old.), az oktatást mint létfeltételt tekinti (47–64. old.), a szociális kasszát, munkaerő-politikát és nyugdíjrendszert mint a lehetséges jövő biztosítékainak három sarkpontját határozza meg (65–84. old.) és taglalja részletesen kötetében. A jól kormányozni nem óhajtó, szociálisan megfelelni nem tervező, jövőképzetekkel okszerűen nem rendelkező állampárti berendezkedés a 2010 utáni években még véletlenszerűen szót emelt ugyan a Jó Állam koncepciójáról, mi több: kommunikációs kampányok révén még esetleges kérdéskörökben is alkalmi alkukra késznek mutatkozott – de a 2014 utáni időszakban immár egyértelművé vált, hogy semmiféle jó kormányzásra nincs esély, nincs is szükség, sőt aligha volna ehhez kormánypárti támogató is. Így aztán a harmadik Orbán-kormány Fidesz-narratívája szerint eredendően is bukásra ítéltetett a jó kormányzás bármely változata, s ami még a kormányzás eredményességének tesztje lehetne, az maga lenne a jó kormányzás végleges halála... Persze csak virtuálisan, mert az önmeghatározás minimuma, hogy mindazt, ami mi vagyunk, a lehető legjobb világok formálójának, étékelését pedig az elfogulatlan lelkesültség alapállapotának nevezzük.

Ennek okán a kötet a lehető legkevesebb kételyt hagyja afelől, hogy „a rossz kormányzás és politikai tér teljes uralása” jellemzi napjaink fő folyamatait, de közpolitikai témakörei alapján „világossá válik az egyes közpolitikai területek elemzése által, hogy miképpen történhetett meg, hogy a Fidesz – KDNP képes volt alibizni a kormányzati munkában”, közben uralkodni a politikai ellenzék felett, merész bátortalansággal kezelni a ciklus elején az egészségügy átalakításának esélyeit, a politikai reformkényszerben is meglátni „a nem cselekvés politikáját

⁵ Noran Libro, Budapest, 2018., 96 oldal

követve” meghatározóbb esélyét annak, mire lehet alkalmas a Jó Állam mítoszát mindenestül a menekültügy tétjére tenni, s mindezt az ellenzéki politizálás lehetővé tette légkörben a rossz kormányzás bebetonozásáig eljuttatni.

Kiss Ambrus, aki szerzőként politológus, a Policy Agenda egyik vezető elemzője, maga is gyakorlott közigazgatási szakember, hangsúlyosan is jelzi: nemcsak a politikai kommunikációból hiányoztak a közpolitikai szempontok, de az utóbbi négy évben egyáltalán nem látszott olyan közpolitikai vezérfonal sem, amely vezette volna a kormányzati működést. Igaz, nézőpontja eléggé sajátos, mivel mint elemző nem kormányzati hangadó, szavazórobot, megfeleléskényszeres alattvaló, hanem gondolkodó és kritikus ember, aki az intézményrendszerek működési logikájában a racionalitások, társadalompolitikai folyamatok, eredményes tervezés, a munka világa és a szakszervezeti érdekerők szempontját is követni hajlamosnak tűnik, s ezért talán nem is igen láthatja másként a 2010 utáni kormányzati „közpolitikai” eredményességet, mint a legitimitását a migráncs-tematikával megszerző és megvédő „jó kormányzati célok” rosszra fordulásának valóságát. Miután ez időszak elején még (és már) egyre tisztábban kivehető volt a jobboldalra süppedés és valaminő „konzervatív” társadalomkép formálódása az Orbán-kormány büvőkörében, /avagy nevezzük inkább ezt aulikus konzervativizmusnak...?/, egyúttal annak kimondása sem vezet messzebb, hogy a társadalom (meg)osztottsága az időben mindig el-eltolt válságkezelés metodikájával terhelt, nem pedig a „parlamenti kétharmad” birtokában megoldást kereső versenyképesség növelésével és haszonvételének maximalizálásával. Ami nem máshoz, mint gondolkodás, tervezés és racionális cselekvés hiányához vezet, vagyis leginkább a fiskális megtakarításokban és bárminemű „liberális” gazdaságpolitikai vízió totális elutasításában kulminál. A vagy „migránshelyzettel”, vagy „rezsicsökkentéssel”, vagy „gyurcsányozással”, vagy multiellenes retorikával helyettesített kormányzati „jó döntések” a 2014–2018 közötti időben is a kötetben kiemelt közpolitikai alapkérdések (egészségügy, oktatás, szociális rendszer) támogatás-szűkítésében jelentkeztek újra, a három szféra sokrétű kölcsönhatásaival terhelt (munkaképes népesség, eltartottak aránya, korfák romlása, nyugdíjmegtakarítások elszákmányolása, számkivetettek út széléről az árokba kotrása, felkészületlen tudástöke, európai típusú pályaképek lehetetlensége) végül a kötetben is sokrétűen ismertetett számadatok jegyében is kimutathatóvá teszi, hogy esélytelen a szociálpolitikai jövő, reménytelenek a szociáldemokrata perspektívák, s még reménytelenebb a megtévesztő retorikáktól mentes „ésszerű” kormányzás elérése. A kormányzati teljesítmény – mint a tipikus „vezérdemokráciák” felől az autoriter államgépezet kiépítése felé sodródó politikai masinériáknál ez másutt is evidens tapasztalat –, semmi szín alatt nem vezet példaképpen a „kórházfejlesztések” esetében a hatékonysághoz, a kórházi eladósodás vissza-visszatérő sok éves problémájának megoldódásához, a külföldre menekülő orvosok vagy a sodró tempóra kapcsoló árszintű magánklinikákra menekülés szabályozásához, a gyógyszer-lobby visszafogásához, az egészségügyi ellátási minimumok meghatározásához, a szolgáltatási szférába átcsúszó állami egészségügy korlátozásához – egyszóval semmihez sem vezet, ami állami feladat lehetne, miközben az állam a központosítások, elvonások, büntetések, vezetőcserék, belső érdekelttségi konfliktusok maximális csúcsra járatásához járul hozzá csupán. Mintegy teljességgel ugyanez a helyzet az oktatásban, ahol a tanárihiány, az óraszám-túlterhelés, az iskolakötelezettség időpontja, a tankönyvellátás, a túlközpontosított és agyonbürokratizált rendszeregész működése vált jellemzővé – eltérően a szociális gondoskodás megoldásával, ahol ennél még sokkalta drámaibb a helyzet, sőt egyáltalán nincs helyzet, csak a

kiszolgáltatottság anatómiája kapta meg előjogait, a totálisan bürokratizált állami beavatkozás és tervutasítás, leépítés és kivézetetés nyerte el prioritását... Kiss Ambrus nem titkolja fejezetcímeivel sem: az „ötlet és bátorság nélküli kormányzás” jellemezte egészségügy, a „védeni a múltat mindenáron” karakterű oktatásügy, és a „növekvő egyenlőtlenségek” célrendszerével jellemezhető rossz kormányzás nemcsak mímelt közpolitika-csinálás arculatát ölti, de a felelőtlen ráhagyás, a „ne tégy semmit, abból baj nem lesz” felelősségű udvari szolgálatképesség, valamint a közmunkával terhelt, elvonásokkal súlyosbított, kiszolgáltatottá tett intézményrend fenntartása és erősítése érdekében hozott különjogok, törvénykorrekciók mindennemű ellenállás letérésével is számolni kész közállapotok totalizálásához járul hozzá a továbbiakban is.

A mintegy száz oldalas áttekintés aprólékossága nemigen kínálja a részletes ismertetést, de a konklúzió fejezete (88–96. old.) haloványan sejteti a *Progress könyvek* sorozatának szerzői szándékát is: a közérdekű kérdések esszészerű megválaszolását követően-kísérően a „mit is lehetne tenni” programosságát állítja szembe a kormányzati indolenciával, s a „jövő a jelenben” állapotát sejtetve formál ellenzéki és kritikai nézőpontot a társadalmi megszólalás maradék reményében. Ezt teszi Kiss Ambrus is, csöppet sem titkolva a Jó Állam bukásához vezető út képtelenségeinek a pártok válaszára való igényt, a tematikus megoldáskeresésre, továbbá a társadalmi válasza esélyes alapkérdések újrafogalmazási szándékát készítő remények szükségességére építhető esélyeket sem.

A „Jót s jól! Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem érted, Szántás és vess, s hagyjad másnak az áldozatot” Kazinczy megfogalmazta alaptétel (*A nagy titok*, 1808) a posztmodern és posztkommunista állami sodrásoknak talán megfelelni is képes volna, ha ugyan meg nem szűnt volna a szántás és vetés hasznos célrendszere, a nagy titok képviselőjének felvilágosultabb módja, a központosított felvilágosulatlansággal szembeni megokolt kritika létjoga. Ez azonban már mind a múlté. A nemzeti történelem-oktatás ugyan mind ki fogja hagyni az efféle bajkeverőket, s visszaadja a népnek a kardos nagy királyok, lovastengerészek, udvari arisztokraták méltó dicsfényt, de talán a jelenkori kormányzati működésképtelenség sosem lesz majd a progresszió példaképe. Ámbár, lehet, korai ezt még kijelenteni... A „nagy titok” olcsó csínytevésé vagy organikus államellenességgé egyszerűsítése végül is az európai szintű átláthatóságot is biztosítja a rossz kormányzat részére, a visszatántorgás progresszióvá átnevezésére meg sokan akadnak, akik készek lennének bátran vállalkozni, s jó kormányzati innovációkkal hozzájárulni a rendszer-újraélesztés további ezeréves sikereihez...

AMI KIMARADT A TÚLÉLŐ PROGRESSZIÓBÓL

A Progress sorozata az éppen öt esztendeje indított kiadványokban láthatóan azokra a közpolitikai, közéleti, ágazatpolitikai és társadalmi kérdésekre helyezi a megismerési hangsúlyt, amelyek nem titkoltan egy megnevezhető társadalmi haladás vagy ennek jó reménye érdekében a jövő megalapozását célzó kutatások esszé-igényű és rövidebb összefoglalóit kínálják. (Eközben talán változik maga a műfaji határ: az indító kötetek első fél tucatja egyetlen progresszív rohanásban, de kellő invenciózussággal futott át témakörök eszéyes áttekintése fölött, ám nem kevés szakirodalom-ismeret birtokában – mostanság viszont a politológiai esszé, avagy ágazatközi elmeélesítő szövegkezdemények egyre többször a hivatkozott szakirodalommal, tanulmány, kismonográfia igényével jelennek meg. Ez jó is, ám korlátozó is, a közpolitikai

tudatosság, a gondolkodás és forrásismeret csak kevesek közvetlen esélye marad sokszor a föl nem tüntetett szakirodalom terén. A sorozatszerkesztő Ágh Attila kezdeményezése egy sor kortárs gondolkodó, a maga pályáján vagy státuszában a legnevesebbek között található szerzővel vállalta az európai magyarság sorskérdéseinek, a lehetséges jövő adott múlttra épülésének olyféle megközelítését, melyben „alulnézeti” politika (Ágh Attila), európai válságok és jóléti modellek (Mellár Tamás), a jövő iskolái (Radó Péter), közpolitikai külpolitika (Balázs Péter), rossz kormányzás Fidesz-korszaki mintázata (Kiss Ambrus), gazdaságtudományi úttévesztés (Bod Péter Ákos) vagy éppen a NER piaci szereplőkkel politikai klientúrárendszerben kiegyező érdekcsoportjának, a globális és lokális válságok közepette útjára indult Orbán-bárkának kirekesztőiről szóló (Antal Attila) eszméltetésnek hangot adó feladatot. A progresszió efféle európai és civilizatorikus válsághelyzeteiről, lehetséges stratégiáiról formált tudományos zsebkönyvek közül bizony látványosan hiányzott eddig a nem-szokványos politikai tagoltságot korcsoport-relációban figyelemmel illető kiadvány, így éppen ez az aspektus most a keretezésnek is új dimenziót ad. Azaz adna, ha ez lenne szándéka, netán volna valamely külső-felső instancia, mely szépen „kockásítaná” vagy párhuzamosítaná az utak, irányok, mozgások, átalakulások, rendszerszintű krízishelyzetek és vállalható kiútkeresések elrendezési lehetőségét tudatos összehangolását. Ez azonban nem végső célja a sorozatnak, nem vállalása a szerzőknek – akik elsősorban is helyzetkép, összegezhető ismeretek, tapasztalati megfontolások, trendek „gyorsuló idő”-szerű átfogó vázlatára merészkednek, nem pedig monográfiára vagy akár kézenfekvő és publicisztikusan is jól ható utópiák gyártására.

A kulcs-dilemma ugyanakkor evidens módon adott: ki vélne érvényesnek a progresszió esélyét vagy hitét, meggyőződését vagy akár pusztá elméleti kimunkálását, ha nem hitelesíti értelmezését a haladás-fejlődés-kiútkeresés bármely víziójával? Ki vállalna ma egyképpen optimista vagy rendszerkritikusan pesszimista összképet úgy, hogy annak érdeklődő vagy vitatkozó olvasói még hitelt is adjanak? S ha lenne is képzeleti téren merész társadalomkutató, aki a tudomány efféle feladatát (és autonómiáját!) magára véve decens jövőtervet vázol, ki ne kétkedne az esszé művességén túli szférák elismerésén kívüli kritikai élcek jogosságában? Lehet-e egyáltalán a kor, a mai Magyarország „európai főútvonalról” letérő, „a jövő a jelenben” vágyképen túli mérccével mérlegelő elméletíró, aki indokoltan mellőzné mondjuk az agrárium, a szociálpolitikai kitétség, a vírus-vész vagy épp az ifjúsági világek kérdéskörét?

Egyszóval az új nemzedéki igény, a politikai szocializáció adott állapota, múltja és lehetséges jövője az alaptémák körébe tartozik, melyekhez végre elért a sorozat (évi átlag hat kötettel). S nemcsak a sorozat maga, de az egyes szerzők és témakörök áttekinthető, opponáló, kontrasztokat felvonultató, kietlen állapotok közt összhangot kereső, regressziós trendekkel szemben a progresszió hitével még számolni bátor vállalása olvasóként is arra hangol: keressem helyét ebben mint elszánt programban az ifjúságkutatás dimenzióinak, melyek (éppen Szegeden talán a legerősebb iskola okán) annyit – már a célzott olvasótábor és a kiadói vállalat analógiájával is – előzetesen pontosítanom enged, hogy örömteljes érdeklődéssel fogjam kézbe az aktuális kötetet, melyben helyet kap végre „a politika” és „a magyar fiatalok” kérdésköre. (A Politikáról vagy A Magyar Fiatalokról fogalmazott „totálkép” engem mint társadalomkutatót azonnal az ózdkodás, az akadékoskodó tiltakozás megvallására késztetnek, de be tudom látni A Szándékot... Talán. Amennyiben mégsem, azt alábbi soraim tükrözik).

Saját szakterületükön tisztos hírnévvel bíró, kutatói pályájukon az idők közepén haladó,

népszerűségük terén a kellő elfogadottság büvökörében találjuk a két kutatót, akik egy folytonosan (alig vagy rosszul) ismert tudományterületen, a szociológia és politikatudomány ingadozó (ténylegesen nem is létező) határvonalán munkálkodnak. Szabó Andrea egyetemi adjunktus és akadémiai kutató Oross Dániel tudományos munkatárs révén ahelyett, hogy elválasztnának idősebb kutató és diákja, vagy intézeti igazgatóhelyettes és pályakezdő kolléga politikaelméleti érdeklődését, itt éppen a közös témakör alapján kötik össze egymással (és oly sok rokon kutatással) mindazt, amit kötetük tükröz: *A politika és a magyar fiatalok* címen.⁶ Könyvükben már a premisszáik is elszomorítóak, a konklúziók meg csak szégyenkezve követik a folyamatok leképeződését. Idáig viszont nem is lenne talán érdekes mindez, vagy kellőképpen felszínese lenne, ha politológiai publicisztikát művelnének. Amiről itt szó van, az részint hiánypótló, részint megújítás-számba is megy, tehát több tekintetben szakmai nóvum. Kötetük bevezető kulcskérdései között ugyanakkor már ott rejlik a legelemibb kérdés konklúziója: „egyáltalán, miért kellene, hogy érdekelje a fiatalokat a politika, miért fontos a fiatalok politikai részvétele?”. Merthogy maga a kötet – talán a kívülállóktól gyanakvással tekintett módszertani (inkább módszer-beli) megfontolások másságáról és sokféleségéről fölhalmozható ismeretek közepette – nem ok nélkül formálja az Előszón túli első nagyobb fejezet címét az „Ifjúság, minek nevezzelek?” alakra, hogy utána az ifjúságkutatás nemzetközi gyökereit, tendenciáit, valamint magyar kutatási modelljeit fogalmazzák meg (13–30. oldal).

Bizonyos, hogy már itt érdemes jelezni két szempontot, talán értékszempontot, talán közelítési aspektust, melyek nélkül nem szólhatnék egyetlen szót sem a kötetről. Az egyikhez két komponens tartozik, ezek inkább tudományosak, semmint „politikaiak” lennének. A másik (mondhatnám: progresszíven) politikaibb, semmint szimplán tudományos lehetne. Ezeket keverem, az Olvasó szíves engedelmével... – de nem „kárára”, ha szabad ezt rögtön minősítenem. Az első körben meghatározó az, hogy a Szerzők évekig kollégáim voltak az MTA Politikatudományi Intézetében, s munkáik elismerésével talán adóztam annyit eddig is, hogy a kritikai hozzáállás ne „bántó” szándékot vagy elemi értetlenséget tükrözzön. A kiegészítő komponens szintűgy kétféle: egyfelől nem fedendő könyvismertetőt írok, s nem lektori véleményt vagy opponensi szakminősítést. Értékelnem és hírelnem illene a kötet célját és eredményeit, nem pedig cibálódni a fogalmi útvesztők környékén! A szakmai pillantás azonban nemcsak értékelő lehet, olykor mérlegelő, fölbecsülő tónusban bírálatot is gyakorló, elfogult, vagy akár közönyösen hideg is. Szaktudományi szintéren azonban – úgy vélem, így vallom – nem megengedhető a mellévetődés, s ha valamely elvont fogalomkör még elvontabb elméleti aspektusairól lenne szó, talán a szimplifikálás, képletbe vagy ábrába „deriválás” sem volna megbocsáthatatlan bűn. Ugyanakkor nem vagyok „ifjúságzociológus”, csak talán olvasója egy némely alapműnek vagy szövegválogatásnak..., melyek révén ugyanakkor mégsem „felvértezett” lettem, hanem inkább kérdező...

A kötet tartalomjegyzéke öt nagyobb fejezetbe tagolt mondandót tükröz, melyekhez elő- és utószó jár. Az öt fejezet hipotetikus, leíró és kérdező tónusú, az előszó a vállalást körvonalazza és a fejezeteket kivonatolja, az utószó pedig a perspektívák, alternatív jövőkonceptiók esélyeire vet pillantásokat és a visszatekintő összefoglalót is részben kínálja, némiképpen az „Irány Európa!” tónusában. A közbülső rész az, amit a kötet (ha nem is nóvumként, de a tudományos igényű ismeretközlő szándék jegyében) úgy tartalmaz, hogy jelzi: a mű „egyszerre két formában jelenik meg. Egyrészt társadalomtudományi monográfiaként..., másrészt társadalomtudományi

⁶ Progress könyvek, Noran Libro Kiadó, Budapest, 2019., 110 oldal

esszéként... igyekszik közérthetőbb nyelven, de a tudományos gondolkodás eszköztárát felhasználva leírni és értelmezni az ifjúsággal kapcsolatos problémákat. Reményeink szerint a felvetett problémák segíthetik az ifjúsággal kapcsolatos széles körű társadalmi, szakmai viták kibontakozását” (10–11. old.). A tartalomjegyzéken túli elemző értékeléshez ugyanakkor itt máris hozzáférhető a kétely: ha fiatal lennék, a szó legbalgább értelmében eszembe sem jutna ilyen könyvet a kezembe venni. Különösen azután, hogy bevezetőként meghatározó („történeti” és nemzetközi) fejezet (13–30. old.) úgy bánik „Minek nevezzetek?” címen a fogalmammal (a „fiattal”), ahogyan teszi! Itt ugyanis már az első oldalon kiderül, hogy az ifjúság az ember életének egy korai szakasza (14-15. életévtől a 28-30. életévig, csöppet sem meglepően) biológiai értelemben, vagyis egy átmeneti életszakasz – szociológiai értelemben pedig „az alapfokú képzési szintből” a felnőttkori szerepek és funkciók szintéig eljutás férfiúi és női perspektívája, melynek vége „a (hagyományos) társadalomra jellemző feladatokhoz, szerepekhez tapad: a munkaerő-piaci beilleszkedéshez és a családalapításhoz” (13. old.) – vagyis hasonlóképpen egy átmeneti életszakasz, de néhány meghatározó aspektussal mint feltétellel. A korcsoport-közelítés tehát megvan, jóllehet igen érdekes aspektussal kibontva. Ezek között is kulcskérdés az iskolázottság, melynek milyensége a két világháború közötti statisztikákból is azt tükrözi, hogy „a társadalom közel 90%-a ... legfeljebb a kötelező, társadalmilag elvárt hatosztályos elemet teljesítette...” (a KSH 1941-es adatai alapján). A folyamat folytatódásában és nyugati mintái között a demográfiai, iskolai oktatási és nemzeti fejlődési perspektíva szerepelt, de „ifjúságpolitikáról” és a korosztálynak nyújtandó szolgáltatásokról csak a háború után beszélhetünk (14–15. old.), ma meg már egyenesen a diplomás lét tetszik meghatározónak, kívánatosnak, jövőgaranciának. Csakhogy: „Ifjúság ott alakul ki, ahol erre a társadalmi fejlődés teret enged. Mind a mai napig a társadalmilag, gazdaságilag és politikailag – nyugati értelemben – fejletlen, helyenként vallási fundamentalizmusban szenvedő országokban egyszerűen hiányzik az általunk ismert ifjúsági életszakasz” (15. old.)

Nna, itt tenném le a könyvet. Mi az, hogy hiányzik az életszakasz? Ott, ahol a szakrális kultúra más, ahol a szóbeli kultúra, a tevékenységi kultúra, a nevelési szokásrend, az értékátadás más módjai léteznek, egyáltalán ne lenne ifjúság? Csak azért, mert Karl Mannheim (1929-es) tudásszociológusi terminológiájában „az ifjúság nem születik, az lesz”...? Csakis könyvekkel a bölcsőmben, majd életem egynegyedében iskolai fegyelemben ücsörögve lehetek csak ifjú (is)? És mert a KSH adatai így meg amúgy deriválva ezt vagy amazt mutatják...?7

⁷ Itt jelezném: kihagyom a magas labdát, mert 2018-ban egy akkor megjelent hosszabb írásban (*Kultúra és Közösség*, 4. szám, <http://www.kulturaeskozosseg.hu/pdf/2018/4/11.pdf>) részletekbe menően vizslattam végig a KSH-adatokra épített színes-szélesvásznú nemzeti ifjúság-gondolat publikált forrását (*a Magyar Ifjúság 2016 kutatás gyorsjelentését*. „A kutatás elsődleges célja a fiatalok helyzetének jobb megismerése, ami hozzájárul a tényeken alapuló ifjúságpolitika-alkotáshoz”. Online: http://www.ujnemzedek.hu/sites/default/files/magyar_ifjusag_2016_a4_web.pdf) és az ifjúságszociológusok egy másik csoportjának tanulmánykötetét, *Margon kívül – magyar ifjúságkutatás 2016. Tanulmánykötet*. Szerkesztette: Nagy Ádám. Excenter Kutatóközpont, Budapest. 408 oldal. www.real.mtak.hu/83478/1/Margon_kivul_web_u.pdf. Utóbbiból az is kiderül, hogy a négyévenként elvégzett adatfelvétel anyagához csak a „hivatalosak” férhettek hozzá, mert az adatok „nem álltak rendelkezésre” (csak szép színes kormánypropaganda célú közlésre...!), és átadásuk nem volt lehetséges-kívánatos, így viszont a tudományos kft. „emberi erőforrás”-támogatottsága, pénzügyi kistafirozottsága sem lehetett szimpla garancia arra, hogy a kutatókat („csak”) megvették, mint ahogyan arra sem, ha anonimitást ígértek, majd mintegy véletlenül mégis feltüntették a rangos szakemberek névsorát egy jóváhagyásukkal nem okvetlenül találkozó propagandafüzetben... De erről inkább ne többet...! A lehetséges kontrasztot bárki megfigyelheti, ha a magyar ifjúság mibenlétének népszerű-tudományos kutatási lehetőségét összeveti még az ugyancsak Székely Levente szerkesztette kötettel, íme itt: <http://kutatopont.hu/files/2018/07/magyarfiatalok.pdf>

Nem olvasóként, inkább kutatóként már az első fejezet „Minek nevezzetek” exozicciója után valójában már csak a kulcskérdés megtalálására marad elegendő kíváncsiságom, nem kevesebbre, de nem is többre. Az esszé-műfaj és a tudományos igényű tanulmány közötti különbség a bennfentes számára egyértelmű – az ismeretlen Olvasó számára kevésbé az. Utóbbi el sem tudja képzelni, mennyire jellegadó, jellemző és meghatározó a források, kiindulópontok, adatok és hivatkozások sora, rendszere és mélysége, s mert a Szerzők egyúttal tudományos szakmai kiadványok megalkotói is, kiknek szemléleti horizontján kézenfekvően ott van a kutatások sorozatában elkövetett technikai adatszerzés és a feltáró munka mögött tornyosodó elméleti szakirodalom bőséges fegyvertára, de ebben a munkájukban a hivatkozott munkák sora 22 művet tartalmaz a lehetséges 222 közül..., ami ha az esszé megfontolt gondolatok kigyöngyöződő eredményeit tükrözi, nem pedig a legfrissebb szakirodalom oldalszám szerinti hivatkozását, akkor elég is, de kevés is. A két oldalnyi irodalomjegyzék az oktatásban, a politikai nyilvánosságban, közvetlen egyszerűsítve: a politikai szocializációban részt vevő generáció(k) traktátusát tükrözi, s egyáltalában nem az ifjúság korosztályi, korcsoport- és iskolázottsági mutatóit halmozza föl – egyébiránt a kötet címének megfelelően, hiszen az a politika és fiatalok viszonyáról ígért ismertetést. Ám mindkét szerző (akár csupán az itt hivatkozott saját forrásmunkák, publikált kutatások lajstromát tekintve is) külön-külön több korábbi művében alaposabban áttekintette az „ifjúsági korszakváltás”, a „fiatalok az újkapitalizmusban”, a „racionálisan lázadó hallgatók” és a politikai szocializáció mai trendjeinek megannyi kérdéskörét (ezért aztán persze nemigen lehet arra szükségük, hogy tőlem származó kritikai észrevételeket gyűjtsenek be), viszont az előszó utolsó mondata azt jelzi: „Reményeink szerint a felvetett problémák segíthetik az ifjúsággal kapcsolatos széles körű társadalmi, szakmai viták kibontakozását”... – s ez egészen biztosan teljesebb is talán. Ha másért mégsem, a tematikus „horizont” szempontjából mindenképpen, de emellett az ifjúságszociológia lehetséges spektrumából itt hiányzó nézőpontok reklamálását illetően bizonyosan. A „tematizálás” kudarcát pedig igen nehéz szakmai vitán túli kiegyezési területeken úgy felmutatni, mint interaktív nyitottság hajlandóságát: hisz ha már ismeretközlő, netán valóban vitára serkentő a kötet szándéka, vagy továbbgondolásra ingerlő akar lenni, akkor rakatnyi problémát sorolhatna úgy, hogy azok meg-nem-válaszoltságát vagy vitathatóságát tükrözi, nem pedig a „tudnivaló” közlést.

Mindez azonban csupán egyetlen lehetséges olvasat a más olvasatok között. Mindössze azért jeleztem a munka értékeinek felbecsülését nehezítő vagy „hangoló” aspektus itteni jelenlétét, mert enélkül egyetlen jelzőt sem alkalmazhatok...! Az én (alapvetően közösség- és kultúrakutató, politikai antropológus) közelítésmódom elemi szinten tiltakozik a „magaslesről” elkészített színes és szélesvásznú mesebeszéd ellen, mely az ifjúság szép és kedves, tehetséges és „szülőképes”, családbarát és hazáját a boldogulás óceánjának tekintő szemléletét kínálja tíz-órára 52 oldalon⁸ – totális ellentétként a problematizáló, feltáró, életközeli aspektust vállalni merész, a korosztályi lázadást „in medias res” szemlélő, a napi gondokat széles társadalmi és szociokulturális kontextusban értelmező kutatói attitűdnek. Saját aspektusom (természetesen) nem kérhető számon a kutatókon – de lehet, akkor a „széleskörű társadalmi hatás” sem kérhető számon azoktól, akiknek még csak egy hasznavehető korosztályi vagy korcsoport-definíció

⁸ *Ezek a mai magyar fiatalok!* A Magyar Ifjúság Kutatás 2016 első eredményeinek készítői: (itt egy tisztos névsor) Magyar Ifjúság Kutatás 2017 Új Nemzedék Központ, 2016. Székely Levente, Szabó Andrea szerkesztők, 2016. A kutatás megrendelője: Új Nemzedék Központ Nonprofit Kft. A kutatás készítője: Társadalomkutató Kft. ISBN 978-963-12-7965-8

sem jutott ki ezen a mostani száz oldalon belül...! Ezért tennem le rögtön, ha „ifjúsági olvasó” volnék, s nem recenzens...

A kötet azonban e „metakritikai” gondokat nem tematizálja, csak (kicsiny) részben érinti vagy olykor hivatkozza. Mindemellett viszont feladatának tekinti a közgondolkodási vagy közpolitikai nézőpont átvételét, sőt tematizálását, s még kritikáját is. A könyv hátoldalán szerepel is ennek mikéntje: „Hazánkban a közvélekedés szerint a fiatalokat nem érdekli a politika, az őket körülvevő közéleti-politikai folyamatokban nem vesznek részt. E vélekedést a publicisták cikkei, a választási részvételi eredmények, a hazai nagymintás ifjúságkutatások és nemzetközi vizsgálatok eredményei egyaránt alátámasztják. A képet némiképp árnyalja, hogy időről időre nagy létszámú tüntetések szerveződnek Budapesten és az ország nagyobb városaiban, s ezeken a rendezvényeken mind a tömegben, mind a szervezők között egyaránt szép számmal képviseltetik magukat a fiatalok. Ilyenkor az eseményekről tudósítva a sajtó a fiatalok akcióiról mint tisztavirág-életű, fiatalos ’buli-tüntetésekről’ ír. Bár az említett fiatalok újtó szellemű résztvevői, hangadói ezen rendezvényeknek, mindez mit sem változtat azon, hogy a magyar fiatalokat apatikus, kiábrándult társadalmi csoportként írják le újra meg újra az események után beálló csendben, amikor ismét arról olvashatunk, mennyire káros és sajnálatos a fiatalok érdektelensége. Az a kérdés, vajon mindez miért alakult így, rendkívül ritkán merül fel a téma kapcsán. Mint ahogy arról is kevés szó esik, kiknek volna feladata a fiatalok érdeklődésének felkeltése és miért volna társadalmi érdek a bevonásuk a politikába. És egyáltalán, miért kellene, hogy érdekelje a fiatalokat a politika, miért fontos a fiatalok politikai részvétele?”.

E kitűzött célt szépecskén megvalósítja a kötet. Talán csak az én hibám, mit is nem értek azon, hogy a „fiatalokat nem érdekli a politika, az őket körülvevő közéleti-politikai folyamatokban nem vesznek részt”...? Belátásom szerint ez ugyanaz a „kívülről meghatározó” definíció, amelyre a legszelídebb válasz a „nem tudom, nem érdekel”, vagy a „hagyjanak nekem békét”...! A kérdező kutató, adatgyűjtő, elemző, ha kellő mértékben titokként kezeli, mit tekint „a politika” szférájába tartozónak, s csupán azt lajstromozza, hogy a feltételezett értelmezésnek milyen válasz-kódokba kell beleillenie, akkor valójában azt követi el, hogy megértés és értelmezés helyett kutatói koncepciót, megrendelői programot, gépesítetten letudott panel-vizsgálatot realizál, de semmit meg nem tud a válaszok miértjéről és az eltérő „szótár” vagy fogalomcsoport használoiról. Az „egyétér Ön azzal...?” típusú, öt vagy kilenc választ kínáló kérdőíves metódus egyetlen kérdésére sem tudnék választ adni úgy, hogy ne akarnék visszakérdezni! Vagyis: a kérdészés hipotetikusan „a” politikából indít, miközben nem tekinti szerepének e bármilyen politika vagy „politikai” meghatározását. Vehet azután alsó-felső decilist, középarányt, válasz-átlagot, relációs mutatókat, KSH-adattárat (amely persze egészen máshogy van manipulálva...!), meg kortárs kutatói csoportok más felméréseit – de mindezek révén/árán sem tud majd meg többet azokról, akikről eközben vagy konklúzióiban beszél! Mondhatnám úgy is: a hetvenes évek végétől valami módon a fiatal életkori csoportok politikai viselkedésére és vélekedésére figyelő kutatások hosszú sora vélte igazolhatónak a kádári szocializációs darálóban szép lassacskán fölmorzsoltsági társadalmi részvételi szándék minimumát is (ezekre részben a kötet is utal)..., majd egy belső erjedés látens időszakát is, majd a rendszerváltó hangulatban megújult érdeklődés kicsiny hullámát leszámítva egy új, immár sokkal nagyobb, kiterjedtebb és érzékenyebb darálóba intimizálta az érintetteket, akik ekkortól a mindegyre teljesebb apátiát nemcsak mutatták, hanem már vallották is. Ez persze olyan „univerzális” aspektus, amely egyszerre látszik érvényesnek és

ugyanakkor elemi módon vitathatónak is. Viszont a Szerzők itt éppen annak erednek nyomába, hogyan zajlott „a politika” fogalmába csupán a külpolitikát vagy a pártpolitikát soroló fiatalok elidegenülése (80-as évek) magától a fogalomalkotástól és reflexív alkalmazástól is – ám úgy vélem, látványos már a saját szerzői összegzésük is, mely szerint a 2011 és 2016 közötti fél évtizedben „a 15-29 évesek politikai érdeklődése /5-ös skálán mérve/ 2 átlagpont, míg a közéleti érdeklődés 2,5 átlagpont körül található” (56. old.). Egyszóval a kívülről definiált „politika” kel- lő kiterjedésben közömbösen hagyja a szóbanforgó „magyar fiatalok” többségét, s ez sem lehet véletlen, ha hihetünk Szabó Andrea önálló kutatási eredményeinek, melyek szerint a politikai szocializációban elsődleges fontosságú a családi hatás, az apai értékmodell, a közpolitikai jelenlét igénye és példája (lásd tanulmányát 2018),⁹ mert hiszen a „homo politicus” elsődlegesen mintakövetés és generációs átadás révén formálódik. Így ha a szülők korcsoportja a defenzív antipolitikai időszakban kínált mintázatot, korántsem meglepő a fiatal korosztály közéleti és aktivitási közönye. Viszont épp azért, mert az ilyesmi sok-sok évnyi interakció eredménye és összhatása, a program-szándékú „visszafordítás” a politikai aktor-szerep felé csakis akkor volna esélyes, ha erre nemcsak közpolitikai igény, kormányzati tolerancia, korosztályi késztettség, demokratikus közélet volna kéznél – ami éppenséggel nemigen van –, hanem attitűdminták szé- les köre is a pártpolitikai megosztottságon túl. Tehát a kötet alapkérdése, hogy ugyanis „kinek feladata volna a fiatalok érdeklődésének felkeltése...” – ezzel rövide záródik, s csupán ajándék immár, hogy az ifjúságszociológiában a rendszerváltás után bekövetkező szemlélet- és fókusz- váltások elnagyolt fordulatait kínálják a kötet fejezetei,¹⁰ melyek közt a politikai szocializáció kortárs szociokulturális magatartásmintáit, a rendszerkritikusan lázadó radikálisát, a generá- ciók közötti párbeszéd kialakulását és demokráciakép szerinti változását, az érdekérvénye- sítés pártok és önszerveződés szerinti tagolódását, osztályok és rétegek új kommunikációs és lokális tereit, az érdekegyeztetési fókuszváltásokat, útkereséseket, újragondolások szükség- ségét, a rétegek kultúrákon belüli ifjúsági problémák aktivitási mezőbe terelését („Strukturált Párbeszéd” és „Szólj bele!” kampány kérdéseit) a politikai kultúrák kereszthatásaival együtt ke- let-nyugati dimenzióban, társadalmi átalakulások rétegződési metszetében, adaptációs folyama- tok térségi hatásaiban is megjelenítik a Szerzők, legalább is mind sorra kerülnek a megismerési szempontok és összegezhető kutatási tapasztalatok között.

Máris sokszorosán túlírtam a kötet kritikai értékelését. Hogy „beletörődök” inkább, vagy radikalizálódnak is olykor, apolitikusak vagy civil kurázsival már rendelkezni tudóak inkább „a magyar fiatalok”, ezt nem kifejezetten a korosztályi vonzásokörök kérdésének látom csupán, s nem is a progresszió egyetlen feltételének. De nem kívánok a kívülről túlbeszélő illetlen szerepkörében további nézőpontokat előkotorni, így inkább röviden megnevezem mondandóm lényegét. Egy praktikus is, a politikai közgondolkodás aktuális kihívásai közötti válaszkere- sések lehetőségei felől nézve is serkentő kötetet kaptunk, melynek az ifjúságkutatással kapcsola- tos legelső viták (ki a fiatal, mi az ifjúság, ki a magyar, mi a politika és hogyan vehet részt a csökkenő intenzitású demokratikus berendezkedésben az innovatív megoldásokra kiéhezett, jó gyakorlatokra érzékeny ifjú az online térben és együttélő szerves közösségek hiányában is

⁹ SZABÓ ANDREA (2018): A magyar fiatalok politikához való viszonya. In Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Budapest, Kutatópont Kft. – Enigma 2001 Kiadó és Médiaszol- gáltató Kft. 435–457.

¹⁰ Az előzményekről, a hetvenes-kilencvenes évek trendjeiről megjelent korábban: GÁBOR KÁLMÁN (szerk.) (2006): *Ifjúságszociológia*. Szeged, Belvedere Meridionale. 495 old.

kibontakozó aktivitásban?), sőt a kutatások sorával pontosított tudományos aspektusok alapján is aktuálisra fogalmazott kereső szempontja épp az: a konzultációk, az interaktivitás, a függetlenség és a jövőkép szempontjából mit rejt a Társadalom abban a szegmensében, ahol a fiatalság fogalma (már vagy még) nem okvetlenül és kizárólagosan kívülről definiált, hanem épp az autonóm önmeghatározásra képesség adja/adhatja vissza jövőképzeteit.

Mindezek mellett, ellenére is hasznos könyv ez. Kicsiny, vitairatnak is elgondolkodtató, a lehetséges progresszió eddig kimaradt szempontjait is magába foglaló tudományos produktumként értékelhető. Értékelésének és értékesülésének tétje azonban (nem meglepően) az érintettek elérésének, a motivációk sokasításának vállalása. A Szerzők ezért sokat tettek – immár az Olvasókon a sor...! Mégha ezek nem okvetlenül „a magyar fiatalok”.